

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.14>**Л. О. Котлова**кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Житомирський державний університет імені Івана Франка**І. М. Цимбалюк**магістрант спеціальності «Психологія»
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕСНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

У статті презентовано різні підходи щодо розуміння таких понять, як «чесність» і «правда». Чесність тісно пов'язана з етичними категоріями, такими як: совість, честь, вірність, відповідальність, щирість, справедливість, совість, праведний, правдивість, доброчинність, відкритість, сором, почуття, обов'язок.

Визначено психологічний зміст і функціональну сутність поняття чесності як інтегративної якості особистості в дорослому віці, уточнено зміст понять «чесність» і «чесна поведінка», набули подальшого розвитку витоки чесності як моральної якості особистості на різних вікових етапах онтогенезу. Представлено змістове наповнення поняття «чесна поведінка» особистістю дорослого віку.

У результаті дослідження було виявлено, що чесна поведінка в дорослому віці залежить від низки чинників: зовнішні – рівень розвитку суспільства, розмір заробітної плати тощо; внутрішні – тип акцентуації (більш схильні до чесної поведінки такі типи, як педантичний і дистимічний, на противагу їм, більш схильні до брехні – демонстративний і застрягаючий типи) та рівень інтелекту (люди з високим IQ (коефіцієнтом інтелекту) брешуть рідше, але роблять це майстерніше, ніж люди з нижчим IQ); пограничні – виховання (якщо чесність формувати з ранніх років життя особистості, то є більша ймовірність виховати чесного індивідуума) та гендерна ідентичність.

Окрім того, за методикою «Чесність» Є. Ільїна ми отримали результати, з яких видно, що чоловіки та жінки мають приблизно однаковий рівень чесності – нормальний.

Результати проведеного асоціативного експерименту дають нам змогу зробити висновок про те, що є незначні відмінності у сприйманні чесної поведінки дорослими людьми. У чоловіків переважають позитивні асоціації (правда, відвертість, довіра), а також такі, що підкреслюють їхню маскуліність (мужність, справедливість, справжній чоловік), для жінок чинне місце займають комунікації між людьми, вони прагнуть бути зразком для оточення, проте їм дається це непросто, адже присутня велика кількість негативно забарвлених асоціацій.

Ключові слова: моральність, моральна поведінка, правда, чесність, чесна поведінка, дорослий вік.

Постановка проблеми. Чесність – це одна з основних граней людських чеснот, моральна якість. З погляду етики чесність зазвичай вважається позитивною якістю. Проте більшість людей схильна до дрібних обманів і розглядає абсолютну чесність як наївність.

Феномен чесності перш за все розглядається та описується в етиці, адже відображає одну з найважливіших вимог моралі. У психології немає фундаментальних досліджень чесності. Можна знайти лише звернення до різних пов'язаних із чесністю явищ, таких як щирість, правдивість і брехня.

Необхідність психологічних досліджень чесності набуває сьогодні особливої значимості, адже в культурі нашої країни моральні питання неодноразово були в центрі обговорення та аналізу. Ми можемо помітити це і в класичній літературі, і в філософських роботах, і в роботах психологів, і навіть на телеекрані (передача «Детектор брехні», серіал «Обмани мене» тощо).

Актуальність і недостатня наукова розробленість теми спонукали нас провести емпіричне дослідження чесної поведінки у дорослому віці.

Психологічні дослідження чесності були розпочаті ще в кінці 20-х початку 30-х років минулого століття. Структура правдивості, її суть, види та фактори, що мають вплив на її формування, зароджувалися в філософській літературі, де й досліджується співвідношення правдивості і таких етичних категорій совісті, добра, справедливості, відповідальності та чесності.

У зарубіжній і вітчизняній психології правдивість розглядається як моральна якість особистості (Л. Кольберг, Н. Максимова, М. Мей, Ж. Піаже, В. Мухіна, Х. Хартшорн, В. Обухов, Л. Запорожець, та ін.). Теоретичні аспекти проблеми правдивості розроблялися В. Знаковим в руслі психології розуміння [2; 3; 5; 6].

У своїх дослідженнях Є. Белякова виділяє чотири аспекти правдивості, традиційні для

психологічних досліджень властивостей особистості та характеру: правдива поведінка, навіть якщо її порушення обіцяє людині певні вигоди за безкарності її дій; мотиваційний компонент; когнітивний аспект; переживання власної або чужої правдивості в плані самосвідомості при порушенні або навпаки слідуванні моральній нормі [1].

Однак емпіричні дослідження чесності в дорослому віці дуже обмежені, їхні результати є або вже застарілими, або потребують уточнення відповідно до сучасних культурно-історичних умов.

Метою статті є представлення результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей чесної поведінки в дорослому віці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних досліджень дозволив встановити, що чесна поведінка – це щирість та уникнення брехні у відносинах з іншими людьми та самим собою. Дотримуючись правди, особистість забезпечує собі збереження, відновлення почуття соціальної самоцінності, без якого немає елементарної самоповаги, віри в виправданість своєї соціальної діяльності. Чесність, як єдність когнітивного, мотиваційного і поведінкового компонентів, може мати кілька рівнів становлення, що характеризуються з погляду розвитку її компонентів.

Проаналізувавши літературу з проблеми чесності, ми виявили чинники формування чесної поведінки особистості, які розділили на три групи:

– Зовнішні, до яких відноситься рівень розвитку суспільства, розмір заробітної плати тощо. Провівши низку експериментів, вчені прийшли до висновку, що чим нижчий рівень розвитку країни, тим менш чесні громадяни проживають в ній, а чесність окремо взятої людини вища в тих країнах, де невисокий рівень корупції, а населення не ухиляється від сплати податків.

– Внутрішні, до яких можна віднести тип акцентуації (більш схильні до чесної поведінки такі типи, як педантичний та дистимічний, на противагу їм, більш схильні до брехні – демонстративний та застрягаючий типи) та рівень інтелекту (люди, з високим IQ (коефіцієнтом інтелекту) брешуть рідше, але роблять це майстерніше, ніж люди з нижчим IQ).

– Пограничні. До них можна віднести виховання (якщо чесність формувати з ранніх років життя особистості, то є більша ймовірність виховати чесного індивідуума) та ґендерну ідентичність (згідно з дослідженнями, проведеними в США та Великій Британії, чоловіки брешуть частіше, ніж жінки. Такої ж думки притримується В. Знаков, а М. Бердяєв, О. Вейнігер писали, що жінки більш брехливі, ніж чоловіки) [3; 5].

Визначення чесності людей має вагомим практичне значення. Найчастіше тести чесності покликані визначати кандидатів, які не будуть красти у своїх роботодавців чи займатися будь-якою іншою контрпродуктивною чи нечесною діяльністю.

Відтак на підставі проведеного теоретичного аналізу з проблеми вивчення психологічних особливостей чесності в дорослому віці було спроектовано психологічне дослідження, метою якого було емпірично перевірити та дослідити психологічні особливості чесної поведінки у дорослому віці. Об'єкт дослідження: чесність як психологічний феномен.

У дослідженні взяли участь 80 осіб – 40 чоловіків, віком від 20 до 40 років, і 40 жінок цього ж віку.

Для емпіричного дослідження чесної поведінки у дорослому віці використовувався асоціативний експеримент зі словосполученням-стимулом «чесна поведінка» та опитувальник «Чесність» Є. Ільїна. Опитувальник складається із 34 тверджень, на які досліджувані повинні відповісти «так» або «ні» [4].

Ми отримали такі результати діагностики за опитувальником «Чесність»: 80% досліджуваних мають нормальний результат, що свідчить про те, що схильність до брехні не виявлена, такі люди можуть зрідка прикрашати свою поведінку, але в межах норми. 18,75% мають високий рівень за шкалою «Чесність», це може бути пов'язано з високою особистісною чесністю, або може бути наслідком інших причин: навмисного спотворення відповідей, неадекватної самооцінки, тому варто обережно ставитися до цього результату. 1,25% досліджуваних мають низький рівень чесності, що свідчить про значну схильність до брехні, такі люди люблять прикрашати себе свою поведінку. Дуже низького показника за шкалою «Чесність» не має ніхто (рис. 1).

На другому етапі нашого дослідження було проведено асоціативний експеримент із метою вивчення образу чесної поведінки у свідомості дорослих жінок та чоловіків, що дасть змогу точніше та ширше описати особливості чесної поведінки. Досліджуваним пропонувалося записати по десять асоціацій до словосполучення-стимулу: «чесна поведінка». У результаті ми отримали 800 слів-асоціацій (400 від жінок і 400 від чоловіків).

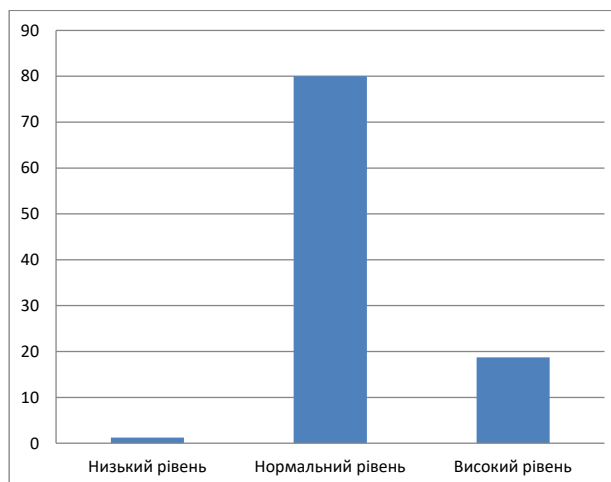

Рис. 1. Рівень чесності в дорослому віці

Під час змістовного аналізу результатів асоціативного експерименту всі асоціації досліджуваних були розділені на 10 груп: цінності, риси характеру, моральні якості, негативно забарвлені асоціації, взаємовідносини між людьми, види діяльності, шлюбно-сімейні відносини, духовність, відпочинок та розваги, інше.

Окрім того, було визначено психосемантичний простір категоріального розподілу асоціацій (рис. 2).

Рис. 2. Психосемантичний простір категоріального розподілу асоціацій, що давали чоловіки

За матеріалами дослідження найуживаніша категорія до якої було віднесено найбільшу кількість якостей, серед чоловічої статі, це – «Моральні якості» (73). Що свідчить про те, що для чоловіків важливе значення має поняття моральної свідомості, за допомогою якого виділяються в суспільному житті і характеризуються з морального погляду найбільш типові риси поведінки людей. Можна сказати, що чоловікам притаманна чесність як внутрішня, духовна якість людини, оскільки вона є частиною моральності.

Далі за кількістю якостей і частотою їхніх повторень іде категорія «Взаємовідносини між людьми/комунікації» (71). Перераховані якості вказують на те, що чоловікам важливо бути прикладом і зразком поведінки для оточуючих. Оскільки на словосполучення-стимул «чесна поведінка» були вказані асоціації «обіцянка» (8), то можна припустити, що досліджувані схильні дотримуватися своїх обіцянок.

Третя категорія – «Риси характеру» (67). Чоловіки написали багато асоціацій, що підкреслюють їхню маскулітність, як-от «мужність» (6), «сміливість» (2), «хоробрість» (2), «відвага» (2), «відповідальність» (6) тощо.

Наступна категорія – «Цінності» (66). Потрібно зазначити асоціацію «справжній чоловік», яка перекликається з виявом маскулітності в попередній категорії. Найчастіше вживалися такі асоціації, як «правда» (22), що не дивно, оскільки вона виступає синонімом «чесності» та «повага» (9), «добро» (7).

П'ята категорія – це «Інше» (34), сюди було віднесено асоціації, які не підійшли під інші кате-

горії. Потрібно виділити асоціації «не можлива», яка повторювалася 5 разів і «можлива», яку досліджувані вжили всього двічі. Разом із асоціаціями «фантастика» (2), «рідкість» (2) можна зробити висновок, що частина досліджуваних сумнівається у наявності «чесної поведінки».

Менш вживаною є категорія «Негативно забарвлені асоціації» (30), яка об'єднує асоціації, що мають негативний аспект. Ця категорія показує, що «чесна поведінка» в чоловіків асоціюється з «важкістю» (3), «біллю» (2) та «підозрою» (2). Можна сказати, що не завжди чесність дається легко та приносить задоволення. Також у цій категорії є багато асоціацій-антонімів чесності, як-от «брехня» (10), «обман» (2) та «вимисел» (2).

Сьома категорія – це «Види діяльності». У чоловіків із «чесною поведінкою» асоціюються такі сфери діяльності, як «політика» (3), «поліція» (5) та професії «суддя» (7), «президент» (3).

Цікавою є категорія «Духовність» (18), з якої видно, що чесність асоціюється зі «святістю» (5) та «релігійністю» (2).

До дев'ятої категорії «Відпочинок і розваги» (9) віднесли лише дві асоціації: «алкоголь» (8) та «п'яні розмови» (1). З цього можна зробити висновок, що чоловіки більш чесні під впливом алкоголю.

Остання, десята, категорія «Шлюбно-сімейні відносини» включила в себе лише 7 асоціацій, які вказують на чоловічі ролі в родині («батько», «чоловік») та загальні – «сім'я», «родина».

Отже, аналіз отриманих даних показав, що в чоловіків переважають позитивні асоціації (правда, відвертість, довіра), а також такі, що підкреслюють їхню маскулітність (мужність, справедливність, справжній чоловік).

Також було визначено психосемантичний простір категоріального розподілу асоціацій, що давали жінки (рис. 3.).

Рис. 3. Психосемантичний простір категоріального розподілу асоціацій, що давали жінки

За частотою згадування асоціацій у жінок перша категорія – «Взаємовідносини між людьми/комунікації» (98), що свідчить про важливість спілкування для цієї вибірки. Найчастіше повто-

рюються асоціації «приклад» (17) і «зразок» (15), тому ми можемо припустити, що жінкам важливо бути правильним прикладом для оточуючих. Цю ж тенденцію ми спостерігали і в чоловіків.

Ще одна найуживаніша категорія – «Негативно забарвлені асоціації» (68), у ній переважають антоніми до словосполучення-стимулу «чесна поведінка», як-от «брехня» (6), «фальш» (2) та «небувалиця» (2).

У категорію «Цінності» (65) ввійшли такі асоціації, як «дружба» (17) та «любов» (5), що свідчить про важливість чесності цих сферах життя, а також «правда» (15) як синонім до словосполучення-стимулу та «добро» (8), що є частиною правдивості.

Наступна категорія – «Риси характеру» (57). Жінки, як і чоловіки, зауважили, що для того, щоб жити чесно, потрібна «мужність» (3), «наполегливість» (6) і «надійність» (9). А найбільш вживаною асоціацією в цій категорії стала «щирість» (17), що цілком логічно.

«Моральні якості» (45) – асоціації в цій категорії свідчать про те, що жінки чесну поведінку отожднюють із «відданістю» (10), «довірою» (8) та «ввічливістю» (5).

До шостої категорії «Види діяльності» (26) ввійшли такі асоціації, як «школа» (3), «учні» (2), «колектив» (2) та «навчання» (2), що не дивно, адже значну частину нашої вибірки склали вчителі.

Наступна категорія – «Інше» (20) містить різнопланові асоціації, як-от «вихід» (4), «користь» (3) і «дзеркало» (2).

Восьма категорія «Шлюбно-сімейні відносини» (8) у жінок містить більш загальні асоціації: «батьки» (4), «сім'я» (3) та «діти» (1).

Дев'ята категорія – «Духовність» (7) – включає лише дві асоціації «віра» (4) та «божа заповідь» (3).

Остання десята категорія «Відпочинок і розваги» (6), як і у чоловіків, містить асоціацію «алкоголь» (3), проте ще додалася асоціація «настрій» (3).

Отже, за результатами дослідження асоціацій, можна сказати, що для жінок чинне місце займають комунікації між людьми, вони прагнуть бути зразком для оточуючих, проте їм дається це не просто, адже присутня велика кількість негативно забарвлених асоціацій.

Після виділення категорій, респондентам було запропоновано проставити у порядку від 1 до 10 ті ознаки, які, на їх думку, найбільше впливають на чесну поведінку, де на 1 місці буде те, що впливає найбільше, а на 10 – найменше. Нами був зроблений факторний аналіз для аналізу зв'язку між асоціаціями до словосполучення-стимулу «чесна поведінка».

На основі факторно-семантичного поля, що представлено на рис. 4, та результатів факторизації матриці «досліджувані чоловіки x асоціації» проаналізуємо отримані дані. У результаті фактор-

ного аналізу методом головних компонент виділилося 3 фактори, які пояснюють 64,2% дисперсії.

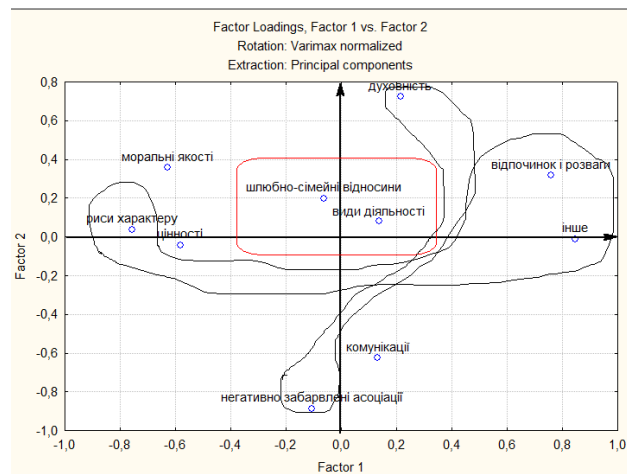

Рис. 4. Факторно-семантичне поле сприймання чоловіками чесної поведінки

Найтісніше корелюють із першим фактором (власне, становлять його основу) такі конструкти, як риси характеру (-0,75), відпочинок і розваги (0,75), інше (0,84). Він пояснює 27,6% дисперсії. Семантичне наповнення такого фактора пояснює зв'язок особливостей характеру тим, як досліджувані проводять вільний час і відпочивають. Якщо розглянути асоціації, що входять до цих категорій, то можна сказати, що алкоголь (категорія «відпочинок та розваги») допомагає досліджуваним бути відвертими, щирими та сміливими (категорія «риси характеру»). Другий фактор (47,8% дисперсії) становлять негативно забарвлені асоціації (-0,88) та духовність (0,72). Цей фактор, на нашу думку, пояснює взаємозв'язок антагоністичного плану, тобто релігійність і віра в Бога корелюють із брехнею, егоїзмом і підлістю. Третій фактор (64,2% дисперсії) включає в себе види діяльності (-0,76) та шлюбно-сімейні відносини (0,79), що, можливо, узагальнює думку про те, що люди мають здатність переносити соціальний статус на свої внутрішньо-сімейні відносини. Отже, провівши факторне дослідження чесної поведінки чоловіків було виявлено, що вони зазвичай позитивно сприймають чесність та співвідносять її із повсякденним життям.

На основі факторно-семантичного поля, що представлено на рис. 5, та результатів факторизації матриці «досліджувані жінки x асоціації» проаналізуємо отримані дані. У результаті факторного аналізу методом головних компонент виділилося 4 фактори, які пояснюють 75,4% дисперсії.

Найтісніше корелюють з першим фактором такі конструкти як види діяльності (0,87) та відпочинок і розваги (0,85) (див. додаток К). Він пояснює 27,3% дисперсії. Семантичне наповнення такого фактору пояснює зв'язок між роботою та відпочинком, уміння поєднувати та вміло керувати власним часом.

Другий фактор (49,2% дисперсії) становлять негативно забарвлені асоціації (-0,75), шлюбно-сімейні відносини (0,86) та інше (0,75). Цей фактор, на нашу думку, може говорити про незадоволеність шлюбом, певні непорозуміння чи навіть брехню.

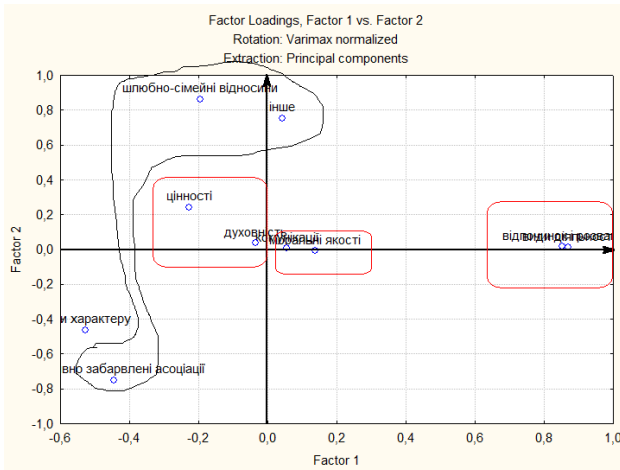

Рис. 5. Факторно-семантичне поле сприймання жінками чесної поведінки

Третій фактор (63,7% дисперсії) включає в себе моральні якості (0,83) та комунікації (-0,85). Цей фактор узагальнює думку про те, що якості, притаманні людині, корелюють із її комунікаціями. І залежно від того, які якості переважають – позитивні чи негативні, залежить якість спілкування.

Основу четвертого фактора становлять такі конструкти: цінності (0,81) та духовність (-0,89). Він пояснює 75,4% дисперсії. Семантичне наповнення цього фактора свідчить про зв'язок релігійності з цінностями. Можна припустити, що віра і є однією із важливих цінностей для жінок.

Отже, провівши факторне дослідження чесної поведінки жінок, було виявлено, що чесність для

них асоціюється і з позитивними, і з негативними моментами.

У результаті дослідження було виявлено, що чесна поведінка в дорослому віці залежить від низки чинників. Окрім того, за методикою «Чесність» Є. Ільїна ми отримали результати, з яких видно, що чоловіки та жінки мають приблизно однаковий рівень чесності – нормальний.

Результати проведеного асоціативного експерименту дають нам змогу зробити висновок про те, що є незначні відмінності у сприйманні чесної поведінки дорослими людьми. Чоловіки сприймають чесність у більш позитивному руслі, ніж жінки.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо емпіричне дослідження зв'язку чесності з ґендерною ідентичністю та дослідження психологічних особливостей чесної поведінки на різних вікових етапах.

Література:

1. Белякова Е.Г. Психологические особенности развития правдивости при переходе из подросткового в юношеский возраст : дисс. ... канд. психол. наук. Москва, 1995. 22 с.
2. Дубровский Д.И. Обман. Философско-психологический анализ. Москва, 1994. 119 с.
3. Знаков В.В. Психология понимания правды. Санкт-Петербург, 1999. 281 с.
4. Ильин Е.П. Психология совести: вина, стыд, раскаяние. Санкт-Петербург : Питер, 2017. С. 62–68.
5. Котлова Л.О. Етико-філософські передумови психології чесності. Теорія і практика сучасної психології. 2019. № 3. С. 61–66.
6. Цимбалюк І.М. Чесність як морально-психологічна якість особистості. *Актуальні проблеми особистісного зростання*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. С. 135–137.

Kotlova L. O., Tsybalyuk I. M. Psychological features of honest behavior in adult age

The article deals with different approaches to understanding such notions as "honesty" and "the truth". Honesty is closely related to ethical categories such as: conscience, honour, loyalty, responsibility, sincerity, justice, righteousness, truthfulness, philanthropy, openness, shame, feelings, duty.

The psychological content and functions of honesty notion (as an integrative quality of personality in adulthood) are defined. The notions of "honesty" and "honest behavior" are specified. The origins of honesty as a moral personality quality at different age stages of ontogeny are further developed. The content of the "honest behavior" notion by an adult personality is presented.

The study shows that honest behaviour in adulthood depends on a number of factors such as: external - the level of society development, the size of wages, etc.; internal - a type of accentuation (meticulous and dysthymic types are more inclined to honest behaviour, in contrast to them demonstrative and apprehension types are more inclined to lie) and intelligence level (people with high IQ (mental ratio) rarely lie but do it more skillfully than people with lower IQ); borderline - upbringing (if honesty is formed in childhood, there is a bigger possibility of raising an honest personality) and gender identity.

In addition, according to "Honesty" method by E. Iliin, we have obtained results, which show that men and women have approximately the same level of honesty – common.

The results of the association experiment allow us to conclude that there are slight differences in the perception of honest behaviour by adults. Positive associations dominate in men (truth, frankness, trust), as well as those that emphasize their masculinity (courage, justice, a real man). As for women, communication with people plays an important part, they are eager to be a role model for others, but it is not so easy for them to achieve, because there is a great number of negative associations.

Key words: morality, moral behaviour, the truth, honesty, honest behaviour, adulthood.